

JIE

Year/Yıl 2026 | Volume/Cilt 6 | Issue/Sayı 2
Journal of Islamic Economics | İslam Ekonomisi Dergisi

Memduh Erdoğan, Osmanlı'da Kapitalizmin Yükselişi: Sözleşme Serbestisi Tartışmaları (Kitap Değerlendirmesi, İktisat Yayınları, 2024, 180 s.)

Ömer Yurt | myurt341@gmail.com | ORCID: 0000-0001-9888-9642

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü,
Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Araştırma Bilgisi / Research Information	
Araştırma Türü / Research Type	Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Teslim Tarihi / Date of Submission	23.12.2025
Kabul Tarihi / Date of Acceptance	25.03.2026
Yayın Tarihi / Date of Publication	15.07.2026
DOI	10.55237/jie.1848026
Atıf / Citation	Yurt, Ö. (2026). "Memduh Erdoğan, Osmanlı'da Kapitalizmin Yükselişi: Sözleşme Serbestisi Tartışmaları (Kitap Değerlendirmesi, İktisat Yayınları, 2024, 180 s.)." Journal of Islamic Economics, 6(2):213-220
Hakem Değerlendirmesi / Peer-Review	Double anonymized - Two external
Etik Beyanı / Ethical Statement	Bu çalışmayı yürütür ve yazarken kullanılan tüm kaynaklara uygun bir şekilde atıfta bulunulmuştur / While conducting and writing this study, all the sources used have been appropriately cited.
İntihal Kontrolü / Plagiarism Checks	Evet – Turnitin / Yes - Turnitin
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarın beyan edecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur / The author has no conflict of interest to declare.
Şikayet / Complaints	jie@asbu.edu.tr
Destek Fonu / Grand Support	Yazar, bu araştırmayı yaparken herhangi bir dış finansman almadığını beyan eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & Licence	Dergimizde yayın yapan yazarlar CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif hakkını saklı tutar / Author publishing with the journal retains the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Özet

Memduh Erdoğan'ın *Osmanlı'da Kapitalizmin Yükselişi: Sözleşme Serbestisi Tartışmaları* adlı eseri, sözleşme serbestliği ilkesini Osmanlı hukuk ve iktisat düşüncesi bağlamında hem tarihsel hem de kavramsal açıdan kapsamlı bir biçimde ele almaktadır. Çalışma, bu ilkenin 19. yüzyıl Avrupa'sında liberal hukuk ve klasik iktisat düşüncesi ile olan ilişkisini, Osmanlı mevzuatına giriş sürecini ve Haneffî fıkhrındaki takyidî şartlarla yaşanan gerilimleri ayrıntılı şekilde tetkik etmektedir. Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, klasik fıkıh literatüründe şartlar, fâsid ve bâtil akitler ile akdin geçerliliği üzerinde durarak sözleşme serbestliği tartışmalarının teorik ve kavramsal temelini ortaya koymaktadır. İkinci bölüm, Batı'da sözleşme düşüncesinin kapitalizm ve liberalizm çerçevesinde geçirdiği dönüşümü ele alarak Osmanlı tartışmalarına etkilerini göstermektedir. Erdoğan, bu bölümde sözleşme serbestliğinin kapitalist ekonomik yapılarla olan işlevsel ilişkisini, bireysel çıkarlar, piyasa düzeni, hukuki güvence ve ekonomik ilişkiler açısından detaylandırmaktadır. Üçüncü bölüm ise Mecelle, Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye Kanunu ve dönemin hukukçularının metinleri üzerinden Osmanlı hukukunda sözleşme serbestliğinin fiilen nasıl tesis edildiğini kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Eser, hukuki değişimin normatif, kurumsal ve fikrî boyutlarını derinlemesine ele alırken, fiilî uygulamalar ve günümüz hukuki bağlamlarla ilişkiler konusunda sınırlı kalmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Osmanlı hukuk modernleşmesini klasik fıkıh geleneği ile modern hukuk anlayışı ekseninde değerlendiren, tarihsel, kavramsal ve akademik açıdan oldukça değerli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm İktisadı, Osmanlı Hukuku, Sözleşme Serbestisi, Kapitalizm, Mecelle.

JEL Kodları: K12, N45, B10

**Memduh Erdoğan, The Rise of Capitalism in the Ottoman Empire:
Debates on Freedom of Contract (Book Review, İktisat Yayınları, 2024,
180 p.)**

Abstract

Memduh Erdoğan's *The Rise of Capitalism in the Ottoman Empire: Debates on Freedom of Contract* comprehensively examines the principle of freedom of contract within the context of Ottoman legal and economic thought, both historically and conceptually. The study analyzes the relationship of this principle with 19th-century European liberal law and classical economic thought, its integration into Ottoman legislation, and the tensions arising from the restrictive conditions in the Hanafi jurisprudence. The book is organized into three main chapters. The first chapter explores classical fiqh literature, focusing on conditions, void and invalid contracts, and the validity of agreements, thereby establishing the theoretical and conceptual foundations of the freedom of contract debates. The second chapter examines the transformation of contract theory in the West within the frameworks of capitalism and liberalism and highlights its influence on Ottoman discussions. Erdoğan details the functional relationship between freedom of contract and capitalist economic structures, considering individual interests, market regulation, legal security, and economic relations. The third chapter demonstrates how freedom of contract was practically established in Ottoman law through the Mecelle, the Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye Law, and contemporary juristic texts. While the work provides an in-depth analysis of the normative, institutional, and intellectual dimensions of legal change, it is relatively limited in addressing practical applications and connections to contemporary legal contexts. Overall, the study stands out as a historically, conceptually, and academically valuable resource for understanding Ottoman legal modernization within the intersection of classical fiqh and modern legal thought.

Keywords: Islamic Economics, Ottoman Law, Freedom of Contract, Capitalism, Mecelle.

JEL Codes: K12, N45, B10

Sözleşme serbestisi, modern hukuk düzenlerinde çoğu zaman tarihsel kökenleri ve iktisadi bağlamı sorgulanmaksızın, hukukun temel ve evrensel ilkelerinden biri olarak sunulmaktadır. Hâlbuki bu prensip, liberal hukuk felsefesinin ve kapitalist iktisadi nizâmın ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş tarihsel bir üründür. Memduh Erdoğan'ın *Osmanlı'da Kapitalizmin Yükselişi: Sözleşme Serbestisi Tartışmaları* adlı çalışması, sözleşme serbestisini tarihsel ve kavramsal bağlamı içinde ele alarak, Osmanlı'nın son dönem hukuk ve iktisat düşüncesinde meydana gelen değişim ve dönüşümleri analitik bir perspektifle incelemektedir. Bu çalışma, 2023 yılında Memduh Erdoğan tarafından İstanbul Üniversitesi İslâm Hukuku bilim dalında hazırlanmış yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

Eser, sözleşme serbestisi kavramının 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkışını, klasik iktisat ve liberal hukuk düşüncesiyle münasebetini ve bu ilkenin Osmanlı hukuk dünyasına giriş sürecini konu edinmektedir. Yazar, kavramın Mecelle'den başlayarak Osmanlı mevzuatına ve hukuk düşüncesine nasıl dâhil olduğunu, bu süreçte Hanefî fıkıhındaki takyidî şartlar anlayışıyla yaşanan gerilimler üzerinden tartışmaktadır. Böylece sözleşme serbestisinin Osmanlı bağlamında yalnızca teknik bir hukuki düzenleme değil, aynı zamanda iktisadi ve fikrî bir dönüşümün parçası olduğu ortaya konulmaktadır.

Kitap üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Osmanlı tecrübesini yansıtmaları bakımından Hanefî mezhebi merkez alınarak klasik fıkıh literatüründeki takyidî şartlara dair hükümler incelenmekte ve sözleşme serbestisi tartışmalarının teorik zemini oluşturulmaktadır (Erdoğan, 2024: 15-41). İkinci bölümde, sözleşme düşüncesinin Batı hukukunda Geç Skolastikler'den itibaren geçirdiği gelişim ve dönüşüm ele alınmakta; liberalizm ve kapitalizm ekseninde şekillenen modern sözleşme anlayışının Osmanlı tartışmaları üzerindeki etkileri gösterilmektedir (Erdoğan, 2024: s. 41-73). Üçüncü bölüm ise sözleşme serbestisinin Osmanlı hukuk düşüncesi ve mevzuatına fiilen girişini, Mecelle, Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye Kanunu ve dönemin hukukçularının metinleri üzerinden analiz etmektedir (Erdoğan, 2024: 73-153).

Yazar, fâsid ve bâtil şartlara dair klasik fıkıh literatürünü oldukça detaylı bir biçimde sunmuş ve mezhepler arası farklılıkları kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Özellikle hayvan satışındaki süt şartı, mahsul ve vadeye dair belirsizlikler gibi örnekler üzerinden, şartların akdin geçerliliği üzerindeki etkilerini açıklaması metnin en güçlü yönlerinden biridir. Yazar, klasik kaynaklardan yaptığı alıntılarla okuyucuya hem teorik hem de uygulamalı perspektif sunmaktadır.

Erdoğan'ın çalışması, büyük ölçüde klasik fıkıh kaynaklarının derlemesine dayanmakta ve Osmanlı dönemiyle sınırlı bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu nedenle, modern hukuki veya iktisadi bağlamlarla ilişkilendirmeler sınırlı kalmaktadır; ancak bu durum bir eksiklikten ziyade yazarın araştırma sınırlarına dair bilinçli bir tercih olarak değerlendirilebilir. Nitekim modern sözleşme serbestliği veya günümüz ticarî pratikleriyle yapılacak daha kapsamlı karşılaştırmalar, eserin eksikliğini değil, gelecekteki araştırmalar için yönlendirici bir imkân ve öneri sunmayı amaçlamaktadır.

İkinci bölüm, sözleşme serbestisi ilkesinin kapitalist piyasa ekonomisi ile kurduğu işlevsel ilişkiyi hem Batı hem de Osmanlı bağlamında derinlemesine irdelemektedir. Erdoğan, sözleşme serbestisini yalnızca hukuki bir kavram olarak ele almakla kalmayıp, Patrick S. Atiyah'ın vurguladığı gibi bunun bir "*ekonomik slogan*" olarak işlevini de tartışmaktadır (Atiyah, 1985). Kitapta Adam Smith'in klasik iktisat perspektifi temel alınarak, tarafların bireysel çıkarlarını gözeterek sözleşme yapmasının piyasa verimliliğine olan katkısı ayrıntılı bir şekilde ortaya konmaktadır. Erdoğan, bu çerçevede kapitalizm ile sözleşme serbestliğinin birbirini besleyen iki düzlem olduğunu ve John Chamberlain'in ifadesiyle "*Kapitalizm söz/sözleşmedir*" anlayışının somutlaştığını göstermektedir (Chamberlain, 1976).

Erdoğan'ın kitabının en güçlü yönlerinden biri, Max Weber'in kapitalist eylem ve hukuki yapı üzerine görüşlerini detaylı biçimde analiz etmesidir. Eser, kapitalist aktörlerin iktisadi özerkliğe sahip olmalarının ve hukuki güvence altında sözleşme yapabilmelerinin ön şartlarını açıklamakta; sözleşme serbestliği ile hesaplanabilir hukuk sisteminin, keyfî müdahaleleri engelleme ve tarafların ekonomik planlarını güvenle uygulayabilmelerine olanak tanıma işlevini ortaya koymaktadır.

19. yüzyıl Batı hukuku ve ekonomi ilişkisine dair bölümlerde Erdoğan, Oliver Wendell Holmes, Morton Horwitz ve Duncan Kennedy'nin görüşlerini kullanarak, sözleşme serbestisinin kapitalist sınıfın çıkarları doğrultusunda şekillendiğini eleştirel bir biçimde sunmaktadır. Bu analiz, hukuk ile ekonomik yapı arasındaki yakın bağın sistematik bir okumasını sağlar. Erdoğan, Batı merkezli bu tartışmayı Osmanlı bağlamına taşıırken, serbestî fikrinin Osmanlı'da nasıl benimsendiğini ve yaygınlaştığını detaylı biçimde açıklamaktadır. 1838 Balta Limanı Antlaşması ve 1839 Tanzimat Fermanı bağlamında serbest ticaret politikalarının Osmanlı ekonomisine etkisi, gümrük ve tekel haklarının kaybı, yerli tüccar ve esnaf üzerindeki sonuçlar ile birlikte ele alınmaktadır. Ayrıca, serbestî düşüncesinin Osmanlı'da eğitim, gazete ve dergiler aracılığıyla yayılması; Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane ve Mekteb-i Mülkiyye gibi kurumlarda iktisat dersleri verilmesi Erdoğan'ın kapsamlı araştırması sayesinde net biçimde ortaya konmaktadır.

Kitap, serbestî düşüncesinin Osmanlı'da ekonomik modernleşmeye olan katkısını vurgularken, aynı zamanda dışa bağımlılık ve Batılı aktörlerin lehine gelişen hukuki altyapı gibi eleştirel bir bakışı da sunmaktadır. Erdoğan, serbestîyi hem bir ekonomik gereklilik hem de dış müdahaleye açık bir yapı olarak ele alarak, Osmanlı ekonomisinin Batı kapitalizmi ile entegrasyon sürecini çok boyutlu bir biçimde tartışmaktadır.

Üçüncü bölüm (s. 73-153), sözleşme serbestisi ilkesinin Osmanlı hukuk düşüncesinde ve mevzuatında fiilen nasıl tesis edildiğini göstermesi bakımından eserin en tarihsel ve normatif ağırlığı yüksek kısmını oluşturmaktadır. Erdoğan bu bölümde, II. Meşrutiyet öncesinden başlayarak 1926 Borçlar Kanunu'na uzanan süreçte yürütülen tartışmaları; Mecelle, Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye Kanunu, tadil komisyonları ve dönemin hukukçularının (Abdurrahman Nesîb Efendi, Mişon Ventura ve Celal Nuri) metinleri üzerinden sistematik biçimde incelemektedir. Böylece sözleşme serbestisi, soyut bir olgu olmaktan çıkarılarak

hukuki düzenlemeler, fikrî müzakereler ve kurumsal mekanizmalar çerçevesinde incelenmektedir.

Bölümün ilk kısmında Mecelle'nin hazırlanışı, yapısı ve şartlara ilişkin hükümleri ayrıntılı biçimde analiz edilmekte; özellikle "şartla bey" meselesi üzerinden Hanefî fıkhnın sınırlandırıcı yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Erdoğan, Mecelle şerhlerini de dikkate alarak, klasik fikhî çerçevenin dönemin ticarî ve iktisadi ihtiyaçları karşısında nasıl problemli hâle geldiğini ikna edici biçimde göstermektedir. Bu analiz, sözleşme serbestisine yönelik eleştirilerin yalnızca Batı etkisiyle değil, Osmanlı hukukçularının bizzat kendi tecrübeleri ve uygulama sorunları üzerinden şekillendiğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bölümün ikinci kısmında ise 1914 Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye Kanunu tadili, Mecelle tadil çalışmaları ve Ukûd ve Vâcibât komisyonları üzerinden sözleşme serbestisinin mevzuata giriş süreci ayrıntılı biçimde takip edilmektedir. Erdoğan'ın burada özellikle fıkıh birikiminin yeniden okunması, mezhepler arası telfik yöntemi ve mezheplerle sınırlı olmayan ictehad tercihlerine yaptığı vurgu, hukuki dönüşümün meşruiyet zeminini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yazar, bu sürecin klasik fıkıh geleneğinden bütünüyle kopuş şeklinde değil, seçici ve işlevsel bir yeniden inşa olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Üçüncü bölümün güçlü yönlerinden biri, kanun metinleriyle yetinilmeyip tadil komisyonu raporları, dergi yazıları ve hukukçuların görüşlerinin birlikte değerlendirilmesidir. Bu sayede hukuki değişimin yalnızca normatif düzeyde değil, aynı zamanda fikrî ve kurumsal düzeyde nasıl tartışıldığı da görünür hâle gelmektedir. Ayrıca sözleşme serbestisinin ilk defa 1926 Borçlar Kanunu ile değil, 1914 tarihli Usul-i Muhakemât-ı Hukukiye Kanunu ile yürürlüğe girdiğinin tespiti, literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, bölümde hukuki ve fikrî tartışmalar son derece ayrıntılı biçimde ele alınmasına rağmen, bu dönüşümün mahkeme uygulamalarına ve fiilî sözleşme pratiklerine nasıl yansıdığı meselesi sınırlı kalmaktadır. Yazar bu sınırlılığı çalışmanın kapsamı çerçevesinde açıkça belirtse de uygulamaya dair örnekler veya mahkeme kayıtlarıyla desteklenen bir analiz, sözleşme serbestisinin toplumsal ve iktisadi etkilerini daha somut biçimde ortaya koyabilirdi.

Genel olarak üçüncü bölüm, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde sözleşme serbestisinin hukuk ve iktisat ekseninde nasıl meşrulaştırıldığını, hangi fikrî araçlarla temellendirildiğini ve hangi mevzuat adımlarıyla hayata geçirildiğini kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Bu yönüyle bölüm, kitabın temel argümanını tamamlayan ve Osmanlı hukuk modernleşmesine dair indirgemeci yaklaşımlara karşı güçlü bir tarihsel çerçeve sunan önemli bir katkı niteliğindedir.

Neticede Osmanlı'da Kapitalizmin Yükselişi: Sözleşme Serbestisi Tartışmaları, sözleşme serbestisi ilkesini Osmanlı hukuk ve iktisat düşüncesinin tarihsel dönüşümü içinde ele alarak literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Erdoğan'ın çalışması, klasik fıkıh geleneği ile modern hukuk anlayışı arasındaki gerilimi hem teorik hem de normatif düzeyde görünür kılmakta; özellikle Mecelle ve geç dönem Osmanlı mevzuatı üzerinden yürüttüğü analizlerle hukuk modernleşmesine dair indirgemeci yaklaşımlara eleştirel bir alternatif üretmektedir. Bununla

birlikte eserin, uygulamaya ve çağdaş hukuki tartışmalara daha fazla temas etmesi, sunduğu tarihsel çerçevenin günümüz sözleşme hukuku açısından daha işlevsel hâle gelmesine katkı sağlayabilirdi. Buna rağmen kitap, Osmanlı hukuk tarihi, İslâm iktisadı ve sözleşme teorisi alanlarında çalışan araştırmacılar için güçlü ve referans niteliğinde bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Atiyah, Patrick S. (1985). *The Rise and Fall of Freedom of Contract*. Oxford: Oxford University Press.

Chamberlain, John (1976). *The Roots of Capitalism*. Indianapolis: Liberty Press.

Erdoğan, Memduh (2024). *Osmanlı'da Kapitalizmin Yükselişı: Sözleşme Serbestisi Tartışmaları* (1. Bs.). İstanbul: İktisat Yayınları.